

Где је дом?: анализа наратива о дому страних студената у Београду

Апстракт: У овом раду сам се бавила начинима на које страни студенти и студенткиње укључени у програм „Свет у Србији“ концептуализују дом. Полазећи од поставки критичке географије анализирао сам материјалне и идејне географије дома. Материјалне и идејне географије дома подразумевају да се дом у анализи посматра као просторни имагинаријум, односно као одређен сет идеја и осећања која повезују и конструишу места.

Кључне речи: дом, страни студенти, критичка географија, материјалне и идејне географије

Увод

У ранијим антрополошким истраживањима дома постојала је тенденција да се он посматра кроз симболику физичких структура.² Проблем са дефинисањем дома као ограниченог, физички одређеног простора лежи у томе што у том случају нагласак није на начинима на које људи разумеју и доживљавају своје окружење. Са друге стране, у овом тексту ме занима како се идеја дома конструише онда када је само физичко искуство дома онемогућено. Стога, у овој анализи фокус неће бити на самим физичким структурама онога што се замишља као дом, иако ће анализа бити повезана са материјалношћу дома и начинима на које се дом концептуализује, посебно онда када је физички одсутан у животима људи као што је то случај приликом миграција. Управо зато што дом представља повезивање осећања припадања са местом, важно је разумети како у контексту миграција студенти разумеју дом, те да ли се перцепција дома променила услед промене социјалног контекста и физичког измештања.

У овом раду су анализирани представе о дому страних студената укључених у програм „Свет у Србији“. Овај програм Владе Републике Србије покренут је 2010. године. Могућност да се пријаве на овај програм имају студенти и студенткиње који су држављани и држављанке земаља

1 E-mail: kostic.dejana@gmail.com.

2 Mary Douglas, „The Idea of Home: A Kind of Space,“ *Social Research* 58-1 (1991): 287–307.

чланица и држава посматрача Покрета несврстаних. Да би стекли право на стипендирање кандидати морају бити млађи од двадесет једне године ако су примљени на основне студије, млађи од двадесет пет година ако су уписали мастер студије и млађи од тридесет година ако су уписали докторске студије. Такође, неопходно је да сваки кандидат буде предложен од стране надлежних владиних институција у земљи чији је држављанин, а која је учесник пројекта. У току истраживања је спроведено дванаест интервјуа са седам мушких и пет женских особа. Саговорници и саговорнице су били пореклом из Кеније, Сејшелских острва, Шри Ланке, Мозамбика, Ирана, Конга, Бангладеша, Уганде и Египта. Интервјуи који су коришћени у истраживању су били полу-структурирани, те иако је постојао одређени оквир на основу ког су спровођени, одликовала их је мала контрола над одговорима саговорница и саговорника. Са неким од саговорника сам развила пријатељски однос у току живота у студенском дому, док сам неке од њих упознала преко пријатеља који су желели да ми помогну у истраживању.

У наставку рада ћу изложити основне теоријске поставке критичке географије, будући да сам њих највише користила у анализи. Затим ћу укратко изложити теорије траснационализма, чију ћу применљивост у анализи изложити у закључку. Анализа је подељена у четири дела: материјалне географије, идејне географије, вишеструкост дома и контекст миграција. Ова подела је пре техничка него аналитичка, будући да се ови различити нивои анализе често преклапају.

Критичка географија

У анализи представа о дому ћу се ослањати на теоријске поставке критичке географије. Критичка географија црпи своје теоријске поставке из марксизма, феминистичке и хуманистичке географије, као и студија о становању.³ Кроз делимично усвајање, али и модификацију концептуалних и теоријских поставки критичка географија пружа нове увиде у анализу дома. Важно је напоменути да се поставке критичке географије махом односе на капиталистичка и Западна друштва.

Марксизам је важан за критичку географију будући да је инспирисао студије које су показале начине на које је дом укључен у сферу друштвене репродукције и како је дом као такав концептуализован као место друштвене репродукције. Дом је место где се радна снага репродукује: где се радници одмарају, облаче, склањају. Такође, кућа, а самим тим и одређене представе о дому, играју улогу у идеолошкој репродукцији

3 Alison Blunt and Robyn Dowling, *Home* (London, New York: Routledge, 2006), 6–15.

капитализма. Поседовање куће (за разлику од изнајмљивања простора за становање) помаже идентификацији са капиталистичким вредностима,⁴ а поседовање куће води у инкорпорирање у капиталистичке вредности.

Студије становања сумултидисциплинарне и мултитеоријске студије које истражују економске, културне, друштвене и политичке аспекте становања. Иако су студије становања веома комплексне и различите, корисно је поделити их у четири групе зависно од фокуса. Прва група се бави политикама становања, будући да владе играју велику улогу у томе где и шта може бити грађено, утичу на цене и форме становања, као и на идеологије укључене у формирање политика становања.⁵ Следећа група јесу студије које се баве економијом снабдевања становања. Ове студије су углавном фокусиране на везу између становања и економских, као и процеса глобализације.⁶ Трећа група студија се бави дизајном, односно начинима на које неке културне представе или представе о роду могу утицати на сам дизајн куће. И на крају, у ову групу спадају студије које се баве искуством и значењима дома. Студије становања су важне за критичку географију управо због овог последњег фокуса. Дом је свакако повезан са кућом и самим простором, али он не представља само то.

Феминистичка географија испитује зашто и на које начине је род важан за искуство и замишљања дома. Домаћинства су изразито родно подељена, те су односи бриге и послова у домаћинству, односи припадања, као и односи између индивидуа унутар домаћинства (али и односи домаћинства са друштвом) одређени управо родном перспективом. Феминисткиње такође потцртавају да је дом, односно домаћинство, једно од кључних места опресије над женама. Феминистичка перспектива је послужила у преиспитивању поставки марксизма и хуманистичке географије. Посебна критика је упућена томе што се дом у марксистичкој перспективи третира само као место репродукције, али не и место рада.⁷

Хуманистички географи истражују начине на које људи места чине значењским. Теоретски ослонац ових студија јесу феноменологија, хуманизам и егзистенцијализам. Ове студије фокусирају се на значења дома, односно на начине на које људи креирају осећај дома и дају му значење. Хуманистички географи су понекад критиковани због

4 David Harvey, „Labor, capital and class struggle around the built environment in advanced capitalist societies,” in *Urbanization and Conflict in Market Societies*, 9–37 (Chicago: Maaroufa, 1978).

5 Blunt and Dowling, *Home*, 6.

6 Ibid., 7.

7 Ibid., 9.

романтизације идеје дома и нераздевања односа између друштвених структура и искуства одређеног места. Међутим, они су били ти који су вратили дом на агенду географских истраживања.⁸

Сви ови аналитички и теоријски оквири су коришћени да би се развила перспектива критичке географије. Њена најважнија поставка јесте инсистирање на разумевању дома као просторног имагинаријума (*spatial imaginary*). Критичка географија подразумева политизирано разумевање дома, односно идеју да су процеси опресије и отпора отеловљени у идејама, простору и процесима дома. У том смислу критичка географија види дом истовремено као материјалан и замишљен, усредсређујући се на односе између дома, моћи и идентитета и вишеструкости разумевања онога шта дом представља.⁹

Транснационализам

Транснационализам је теоријски и аналитички приступ којим су аутори покушали да превазиђу недостатке ранијих приступа студијама миграција као што је једнолинеарност, непрепознавање моћи деловања (*agency*) миграната и умањивање значаја њиховог друштвеног и културног живота.¹⁰ Транснационализам подразумева критику дихотомне идеје о подели друштва на земље емиграције и имиграције, те миграције дефинише као друштвени процес који прекорачује географске, политичке и културне границе. Имигранти који стварају поља која прекорачују ове границе, односно одржавају друштвене, породичне, економске, организационе, религијске и политичке везе са више места су одређени као трансмигранти. Трансмигранти се не посматрају као „ишчупани“ из земље порекла, већ се анализирају сложени начини на које се они крећу преко преко интернационалних граница и различитих културних и социјалних система.¹¹

Идејне географије

У наставку рада ћу пружити анализу наратива о дому страних студената у Београду. Једна од најчешћих интерпретација дома јесте она која на њега реферише као на физички простор, односно на структуру

8 Ibid., 11.

9 Ibid., 15.

10 Parvati Raghuram, „Theorising Spaces of Student Migration,“ *Population, Space and Place* 19-2 (2013): 145.

11 Caroline Brettell „Theorizing Migration in Anthropology: the Social Construction of Networks, Identities, Communities and Globalscapes,“ in *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, 104 (London: Routledge, 2000).

која омогућава склониште (кућа, стан, институција). Овако дефинисан, дом се често види као некаква врста робе.¹² Међутим, осим што је одређено физичко место, дом је и симболичко место у које су утиснута различита значења.¹³ Дом отеловљује различита осећања безбедности, удобности, љубави и припадања. Одговор мог саговорника Тонија из Уганде може послужити као илустрације овога:

„Да бих се осећао као код куће мени је потребно да имам храну, место где да спавам, зграду у којој могу да боравим наравно. Ако немаш зграду немаш где да будеш и мораш да тражиш. То су компоненте. Када имаш те компоненте испуњене, те главне онда можеш да размишљаш о другом. Али оне нису дом, јер мора неко да живи да би место могло да буде дом.“

Дакле, потребни су одређени услови и одређени простор не би ли се неко место могло квалификовати као потенцијални дом. За Тонија, неопходна су пријатељска осећања и осећања среће и безбедности не би ли могао да одређено место доживи као сопствени дом. Дом представља однос између простора, места где живимо и идеје и осећања која се повезују са тим простором или местом. Осећања и идеје које су повезане са домом су интринзично просторне. Перцепција дома, осећања припадности и интимности повезана са домом увек са собом повлаче представе о одређеном простору или месту. Дакле, дом не представља само физичку структуру или географску локацију, већ и емотивни простор.¹⁴ Како је Хејзел Истхоп (Hazel Easthope) указала, иако домови могу бити лоцирани, сама локација није дом.¹⁵ Дом представља релацију између осећања припадања и одређеног места.

Упитани да ли за њих дом представља осећање, место или неке праксе, већина мојих саговорника је одговорила да дом сматра осећањем. Осећања које су повезивали са домом су била осећања удобности, осећање слободе и сигурности, као и осећање припадања. Фидел из Мозабика је навео: „Дом је место где се осећам слободно да радим шта год желим, мирно место где могу да се опустим и одморим. Ту имам могућност да се организујем како желим, место које је познато, где знам навике и место где се осећам безбедно.“ Иако је, дакле, говорио о осећањима које повезује са представом дома, Фидел је, као и други моји саговорници, говорио о месту које везује за та осећања. Осећања и идеје

12 Susan Lucas, Bandana Purkayashta, „Where is Home? Here and There: Transnational Experience of Home among Canadian Migrants in the United States,“ *GeoJournal* 68 (2007): 244.

13 Shelley Mallett, „Understanding Home: a Critical Review of the Literature,“ *Sociological Review* 52-1 (2004).

14 Blunt and Dowling, *Home*, 22.

15 Hazel Easthope, „A Place Called Home,“ *Housing, Theory, Society* 21-3 (2004): 136.

везани за дом су интринсично просторни. Зато и говоримо о дому као о просторном имагинаријуму, односно одређеном скупу осећања и идеја које су повезане са контекстом и које конструишу места (тако да имају одређена значења и да буду значењска).

Материјалне и замишљене географије дома су релационе: материјална форма зависи од замишљених географија дома, док замишљене географије дома утичу на физички изглед простора становања. Узмимо пример, уколико дом разумемо као склониште од посла, онда ће дом бити удаљен од посла. Ове релационе географије су важне посебно уколико анализирамо праксе стварања дома (*home-making practices*).

Дом не постоји, он се пре свега ствара. То су говорили и моји саговорници када бих их упитала да ли и како дом може да се промени. Одговор Алија из Ирана осликава став већине мојих саговорника: „Ух, да ли дом може да се промени? Па може. Дом може да се промени кад створиш сопствену породицу. Кад створиш сопствену породицу ти ствараш и нови дом.“ Људи креирају своје домове кроз друштвене и емотивне процесе. Ови процеси имају материјалне и замишљене елементе. У овом случају су управо представе о значају одређених емотивних и друштвених односа утицале на то како је мој саговорник разумео процесе стварања дома.

Материјалне географије

Дом се такође и материјално ствара, јер материјалне структуре отеловљују вредности и значења која се стварају, бирају и уређују. Даниел Милер (Daniel Miller) тврди да су ствари и објекти важни управо зато што се друштвени живот конструише кроз материјалност.¹⁶ Објекти материјалне културе могу комуницирати различита културна значења, те симболизирати различите идентитете и процесе. Кроз свакодневне и материјалне карактеристике објеката можемо суптилније разумети културне вредности које су објектификоване кроз њих.¹⁷ Милер је развио концепте прилагођавања (*accommodation*) и присвајања (*appropriation*). Ови појмови појашњавају процесе путем којих су места становања персонализована и начине на које дом треба да посматрамо као некакву врсту процеса. Важно је, дакле, не само обратити пажњу на различите објекте и ствари, већ и на начине на које су они коришћени не би ли се створио дом.

16 Daniel Miller, „Why Some Things Matter,” in *Material Cultures: Why Some Things Matter*, 3 (London: University College London Press, 1998).

17 Ibid., 9.

Оно што је било приметно у собама мојих саговорника јесте да су оне садржале знатно мањи број ствари од соба студената из Србије. Иако је намештај у собама мојих саговорника био исти као и намештај у осталим собама, разликовао се степен персонализације простора. У собама мојих саговорника готово да није било ствари осим оних које су потребне за свакодневну употребу, а такође је приметно и одсуство покушаја украшавања простора. Студенти пореклом из Србије у своје домске собе доносе различите ствари које представљају успомене или су ствари од посебног значаја за њих. У собама интернационалних студената не постоји велик број персонализованих ствари.

Степен персонализације простора зависи и од тога колико често страни студенти имају прилику да одлазе кући, те је степен персонализације већи уколико имају прилику да чешће одлазе кући. Чешћим одласцима кући, страни студенти имају више прилике да донесу ствари које чине да се осећају као у свом дому. Међутим и тада, број ствари који се доноси је занемарљив. Ствари које доносе су углавном зачини неопходни за припремање хране. Један од мојих саговорника поседује заставу своје државе, док је други донео чајник који га подсећа на праксу испијања чаја код куће. Страни студенти који нису одлазили кући, готово да не поседују предмете који би се могли окарактерисати као кућевни.

Разлог што је постојао тако мали број ствари које су персонализоване у собама мојих саговорника јесте што су они ретко доживљавали Београд и Србију, као и студентски дом, као „прави дом“. Иако страни студенти проводе једнак број година у дому као и студенти из Србије, они ипак тај простор, као и сам Београд и Србију доживљавају другачије од својих колега из Србије. Свој боравак у Србији доживљавају привременим, те се тако и односе према самом простору у ком живе. Страни студенти не доживљавају простор у дому као свој дом. Србија и Београд такође не фигурирају као дом, већ пре свега представљају место где су они дошли ради образовања.

Перцепција студентског дома, као и Београда и Србије као привременог места боравка утицала је на то да страни студенти (за разлику од студената из Србије) не персонализују простор у студентском дому. Замишљене географије дома су утицале на стварање материјалног окружења, односно изглед простора у ком станују. Такође, одсуство одређеног простора који су моји саговорници везивали за изглед дома је утицало на то да моји саговорници не доживљавају студентски дом као „прави“ дом.

Вишеструкоост дома

Дом је место и имагинаријум који утиче на конструисање идентитета, а конструисање идентитета је стварано кроз живљена и замишљена искуства дома.¹⁸ Дорин Мејси (Doreen Massey) критикује поставку по којој се места, па самим и тим дом, виде као нестајући у ери у којој доминирају глобални токови и недостатак повезаности са местима. Оваква поставка подразумева да су места сингуларна и фиксирана, те дефинисана кроз опозиције, док су према Дорин Мејси места отворена и порозна и креирају се кроз кретање, комуникацију и друштвене односе.¹⁹ Схватања дома мојих саговорника као осећања управо потврђују овакву интерпретацију дома као нефиксираног ентитета. На питање да ли се дом може променити Дан са Сејшала ми је одговорио: „Наравно!“ Дејана: „Како се дом може променити?“ Дан: „Рекао сам ти да је дом за мене осећање. Осећања могу да мењају место.“

Места се формирају кроз одређени сет друштвених односа који су у интеракцији са одређеним локацијама.²⁰ Као што сам већ споменула, моји саговорници углавном не сматрају да је Београд или Србија њихов дом, међутим у случајевима када би га окарактерисали као некакву врсту дома, то је имало везе са друштвеним односима које су створили боравком у Београду. Објашњење Кавиндре из Шри Ланке је илустративно за то, она ми је објашњавајући свој однос према Београду и Србији рекла:

„Овде није дом. Мада, заједничким осећањима, нашим сопственим осећањима ми стварамо дом овде. Заправо чинимо да се осећамо као да смо више код куће [*at home*]. Моји интернационални пријатељи су све што имам овде. Међусобно ми смо оно шта имамо овде и заједничким осећањима стварамо осећај да смо код куће [*at home*] овде.“

Дакле, многи транснационални мигранти не замењују старе домове новим, већ се места значења стварају између старих и нових места. Концепције дома су резултат преговарања између различитих искустава, друштвених мрежа и идентитета.²¹ Ове концепције можемо видети као динамичне процесе који укључују замишљање, мењање и стварање домова. У случају мојих саговорника, иако Београд и Србија нису могли представљати оно шта су они доживљавали као прави дом, они су ипак чинили неку врсту дома. Кроз стварање одређених веза и значења која су тим везама придавана, моји саговорници су преговарали сопствене концепције дома.

18 Blunt and Dowling, *Home*, 24.

19 Doreen Massey, „A Place Called Home,“ *New Formations* 17 (1992): 12.

20 Ibid., 12.

21 Tea Golob, „Slovenian Migrants in Transnational Social Spaces: Exploring Multilayered Identifications and Ambivalent Belongings,“ *Anthropological Notebooks* 15-3 (2009): 73.

Дом као место је порозно, отворено и представља интерсекцију друштвених односа и емоција. Поред тога, дом је и вишеструк у смислу да се може односити на различите нивое. Дакле, дом не мора представљати само кућу или место становања иако се често управо везује за то. Просторни имагинаријуми дома могу бити конструисани и на различитим нивоима: дом може представљати кућу, комшилук, националну државу, итд. Географски нивои су друштвено произведени, ти нивои нису предодређени некаквим хијерархијским номенклатурама, већ су створени кроз друштвене процесе.²² Тони из Уганде ми је то објаснио на следећи начин: „Када си рођен, рођен си у својој земљи и то је место одакле си, то је твој дом. Али и у тој земљи има место одакле си.“ Дејана: „Твој родни град? Или?“ Тони: „Да, родни град. Видиш кад си у свом родном граду постоји место које је дом, где кажеш идем кући [*I am going home*]. То је место где си први пут упознао живот, тамо где људи пазе на тебе, где је твоја мајка. И то је дом исто.“

Моји саговорници су на различите начине одређивали шта дом представља за њих. У неким разговорима дом је био место са тачно одређеним пределима који су познати, у неким сродничке везе које указују на важност интимности у перцепцији дома, као и често родно одређено искуство бивања на месту које се перципира као дом, док је у неким разговорима дом често био окарактерисан и као национална држава. Управо је искуство мигрирања утицало на то да се промени перцепција тога шта дом представља. Фидел из Мозамбика ми је то објаснио на следећи начин: „Док сам био у својој земљи моја кућа је представљала мој дом. Када сам дошао овде да студирам то се променило, сада читав Мозамбик представља мој дом. Тамо сам рођен, тамо постоји култура коју познајем.“ Одлазак од куће је утицао на то да се створе нови имагинаријуми и географије дома. Промена и кретање су увек афективни и утичу на то у којој мери ће људи различита места перципирати као свој дом. У том смислу је искуство путовања конститутивно за само осећање и представе тога шта је дом.²³ Моји саговорници и саговорнице су потцртавали да се перцепција тога шта представља дом променила у новом контексту, односно услед искуства мигрирања. Путовање и живот у новом друштвеном контексту је било конститутивно за ново разумевање тога шта дом представља у наративима мојих саговорника и саговорница.

Вишеструкост нивоа тога шта дом представља се најбоље читава у односу према транснационалним домовима. Транснационални домови су обликовани међуодносом различитих материјалних и замишљених географија дома, као и процесима и праксама стварања дома (*home-*

22 Sallie Marston, „A Long Way from Home: Domesticating the Social Production of Scale,“ in *Scale and Geographic Inquiry: Nature, Society and Method* 172 (Oxford: Blackwell, 2004).

23 Elia Petridou, „The Taste of Home,“ in *Home Possessions*, 87 (Oxford, New York: Berg, 2001).

making practices) у оквиру одређеног места, али и у транснационалном оквиру.²⁴ Просторни имагинаријуми транснационалних имиграната су промишљани на различите начине: кроз однос дома и домовине, постојање више домова, различитих пракси стварања дома.

Управо кроз различите праксе које моји испитаници повезују са простором дома, они покушавају да повежу ове различите нивое и локације које они доживљавају као дом. Кавиндра из Шри Ланке ми је испричала како постоји извесна пракса међу студентима из Шри Ланке да се окупљају за време националних празника и да припремају храну коју повезују са том земљом. У тим приликама они се облаче у националне ношње. Овом праксом студенти из Шри Ланке управо показују материјалне и симболичке импликације перцепције тога шта дом и домовина представљају.

Контекст миграција

Као што сам раније напоменула, иако је дом лоциран у простору, локација није дом. Дом представља стапање осећања припадања са одређеним местом.²⁵ Управо због тога што дом представља повезивање осећања припадања са одређеним местом, важно је разумети како се у контексту миграција перцепција дома формирала. За многе транснационалне мигранте, материјалне и идејне географије дома су вишеструке и вишезначне, будући да они стварају и одржавају везе са више места. Транснационални домови су обликовани идејама и искуствима како места порекла, тако и места доласка, те су начини на који је дом конструисан продукти, како успомена, тако и свакодневног живота.²⁶

Често се међу одговорима на питање шта дом представља за њих, код мојих саговорника јављао одговор – корени. Ова идеја корена је била повезивана са представама о националној држави, односно о домовини. На индивидуалном нивоу, идеја корена фигурира као референт припадности. Представа о дому као о коренима и њихове повезаности са националном државом подразумева да је дом фиксиран и сингуларан. Оваква концептуализација дома подразумева доживљај дома који је заснован на представама о територији, као и на идеји националне државе.

Осим кроз представе о коренима искуства транснационалних миграната се интерпретирају као путеви (*routes*). Ова два начина артикулације искустава одражавају два различита начина размишљања

24 Blunt and Dowling, *Home*, 196.

25 Easthope, "A Place Called Home," 136.

26 Blunt and Dowling, *Home*, 196.

о дому и домовини.²⁷ За разлику од представе о коренима, идеја путева реферише на више мобилне и детериторијализоване представе о дому и одражава транснационалне везе и мреже.²⁸ Путеви такође подразумевају недостатак фиксираности представе дома као и осећај припадности који се развија током времена. Моји саговорници који су на овај начин интерпретирали представе о дому су обично живели на различитим местима или су чланови њихових породица то чинили.

Један од мојих саговорника, Аугустино из Намибије, имао је прилику да живи у Русији и у Индији. Када сам га упитала шта за њега дом представља он ми је одговорио: „Дом представља породицу. Али моја породица живи свугде. И свугде где живи моја породица је мој дом. Ја сам живео и у Русији и Индији, и то су моји домови исто. И Србија је мој дом на неки начин.“ Аугустинов доживљај тога шта је дом открива начине на који су материјалне и замишљене географије дома вишеструке и двозначне, откривајући повезаност са више места. Иако Намибију сматра местом које представља дом у највећој мери, он не одриче могућност да друга места могу представљати његов дом или да јесу била његов дом. Он је дом окарактерисао као место где је човек највише инвестиран, било да је то економска или емотивна повезаност и инвестираност.

Многи од мојих саговорника су говорили о томе да је време неопходно да би се осећали негде као да то место представља њихов дом. Дом је нешто познато и блиско, са чим постоји снажан осећај идентификације док је место мигрирања познато, али не блиско. Многи од њих који су путовали или проводили време на студијским разменама и студијским праксама су ми говорили да је управо време неопходно да би се осећали као код куће (*at home*). Ово је често повезивано са одређеном представом о познавању места и културе по њиховим речима.

Место које је у Београду и Србији највише представљало дом за моје саговорнике је био управо студентски дом „Студентски град“. Оно што је чинило да студентски дом осећају као неку врсту дома јесте управо што у њему живе и други интернационални студенти које осећају као одређену врсту породице. Поред тога, сама чињеница да у дому имају сопствени простор доприноси осећању дома. Међутим, многи су рекли да немају увек осећај приватности у дому јер је чистачицама дозвољено да улазе у собу неовисно од присуства и жеље студената.

У студентском дому такође постоје одређена правила понашања и живота. Правила се углавном тичу посета других особа и окупљања у собама. Управо су то разлози због којих су живот у дому окарактерисали

27 Ibid., 199.

28 James Clifford, *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997).

као слободу, али слободу која је контролисана. Иако је већина мојих саговорника свој живот у дому окарактерисала као слободан, сматрали су да немају слободу у потпуности. Контролисана врста слободе је јукстапозиционирана са слободом коју су моји саговорници повезивали са својим домом. Поред осећања сигурности и пријатности (*comfortable*), једно од осећања која је најчешће повезивано са домом је управо била слобода. Дакле, иако студентски дом осећају као неку врсту дома, осећај да је њихова слобода у студентском дому контролисана утиче на то да моји информанти сам студентски дом не доживљавају као свој дом. Поред тога, као што сам напоменула, осећај да је студентски дом темпоралног карактера утиче на то да га страни студенти не изједначавају до краја са домом. Тони из Уганде ми је то описао на следећи начин: „Ово је дом. Али ово је дом само за кратко време. Мораш отићи не би ли могао да урадиш нешто у будућности. Ја сам овде дошао да студирам, знам да када будем завршио да ћу отићи.“

Управо су темпоралност и путовање конститутивни за представу о томе шта дом заправо представља. Патридоу (*Elia Petridou*) сматра да путовање представља симболичку авантуру која води развоју сопства и конститутивна је за разумевање значења дома.²⁹ Дом не може постојати без путовања, исто као што идентитет не може постојати изван дистинкције са Другим. Дакле дом не представља физички простор, већ су свакодневне праксе оно шта дом чини значајним и значењским за људе који у њему живе. Један од мојих саговорника, Чарлс из Уганде, то је објаснио овако:

„Тек кад сам дошао овде схватио сам шта значи дом. Тек када људи оду од свог дома могу да заиста разумеју шта дом представља и значи. Он није место или простор. Он су људи. Дом чине људи са којима смо блиски. Мени недостаје дом. Недостају ми јутра кад мој отац дође и гледамо телевизију и коментаришемо вести. Или кад он донесе новине и ја узмем спортску рубрику, а он ме критикује због тога.“

Дакле, важно је да се разумевање и значење дома не анализирају независно од контекста миграција, већ треба утврдити како се дом и искуство миграција афективно, материјално и симболички међусобно конституишу. Искуство дома и искуство миграција треба посматрати као комбиноване процесе који укључују стварање, мењање или пак губљење домова.³⁰

29 Petridou, "The Taste of Home," 87.

30 Sara Ahmed, Claudia Castañeda, Anna-Marie Fortier, Mimi Sheller, „Introduction: Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration,“ in *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*, 2 (Oxford: Berg, 2003).

Још један од елемената у разумевању и конструкцији идеје дома представља и идеја о могућности повратка. Већина мојих испитаника говори о дому као о месту сигурности где желе да се врате макар на неко време након завршених студија. Такође, они који нису успели да оду преко лета кући исказивали су жалост и незадовољство због тога. Лиз Кенион (Liz Kenyon) у својој анализи о значењу и искуствима дома међу британским студентима на основним студијама закључује да појам повратка имплицира сталност и континуитет.³¹ Трајна природа родитељског дома је контрастирана са привременошћу њиховог студијског боравка. „Право на повратак“ укључује разумевање дома које је резултат поновљених пракси одлазака и повратака, те се стога родитељски простор доживљава као елемент континуитета.³²

У причама мојих саговорника о томе шта дом представља и да ли се може променити се често јављала идеја о дому у будућности. Дом који је замишљен у будућности није географски одређен најчешће, те је врло често повезан са идејама о студентској и радној мобилности. У представама мојих саговорника будући дом представља место где имају услове за запослење. Будући дом у наративима мојих саговорника је место где они заснивају сопствену породицу. За њих дом не представља просторну локацију, он се може налазити било где. Оно што је потребно не би ли се развио осећај дома код мојих испитаника је управо оно шта они најчешће повезују са домом, односно породица. На питање како се дом може променити моји саговорници су ми одговарали да се може променити уколико се заснује сопствена породица. Овде је важно разумети важност тога шта породица значи и како фигурира у наративима мојих саговорника. Она, дакле, не представља само социјалну јединицу, већ пре свега за њих породица у себи носи симболичко значење.

Закључак

Можемо закључити да постоје представе дома на неколико важних нивоа. Један од њих, на којем дом има важну улогу, јесте лични ниво. На овом нивоу дом фигурира као значајан, као осећање слободе и сигурности, те као осећање припадања. Овај ниво у представама мојих саговорника је најпре повезиван са домом који су напустили, односно са родитељским домом. Дом фигурира и на темпоралном нивоу и ту су јукстапозиционирани садашњи дом (уколико би тако означили Београд, Србију или студентски дом) и родитељски дом. Линија раздвајања која се повлачила јесте осећање стабилности и трајности. На темпоралном

31 Liz Kenyon, „A Home from Home: Students' Transitional Experience of Home,“ in *Ideal Homes? Social Change and Domestic Life*, 89 (London: Routledge, 1999).

32 Ibid., 90.

нивоу је због тога врло често родитељски дом означавањем као прави дом. Дом фигурира и као друштвени дом, односно у представама мојих саговорника он је често био означавањем повезаношћу са породицом. Поред тога, дом је био означавањем и као место где постоји подршка и пријатељска атмосфера. На крају, дом фигурира и као само физичко место. У представама мојих саговорника ово је пре свега значило да је дом место где се осећају удобно и безбедно. Ове представе су пре свега везиване за родитељски дом. У случају студентског дома је ретко постојао осећај фамилијарности, управо због осећања темпоралности њега као правог дома.

Студије транснационализма проблематизују конвенционално схватање дома и заједница као стабилних, просторно фиксираних локација из којих мигранти одлазе и оних где релоцирају своје „нове“ домове. Баш (Linda Basch) и остале ауторке указују на мреже, активности, начине живота и идеологије кроз које трансмигранти повезују друштва порекла и друштва доласка.³³ Оне сугеришу да искуство миграција ствара сопствене форме субјективитета. Ово карактерише управо повезаност са више места, као и идентификације које нису фиксиране. Транснационализам се односи на вишеструке активности – економске, политичке, културне и личне – које захтевају контакте који повезују више држава.³⁴ Ова идеја доводи у питање претпоставку да данас живимо у пост-националном свету где националне државе не играју битну улогу.³⁵ За моје саговорнике сама национална држава је врло често фигурирала као дом. Само искуство мигрирања није утицало на то да осећања повезаности са националном државом нестану, већ напротив, утицало је на то да се увиди значај који национална држава има за њих. Многи од мојих саговорника су истицали како су тек одласком из своје државе увидели да и она представља њихов дом.

Глик Шилер (Nina Glick Schiller) и друге ауторке сматрају да је транснационализам у антропологији „део напора да се реконфигурише постојећи начин антрополошког размишљања тако да рефлектује постојеће трансформације начина на које су време и место доживљени и представљени“.³⁶ Сматрам да истраживања представа о дому чине део тих напора. Истраживања о представама о дому, поготово у контексту миграција указују на начине на које место може бити доживљено, те

33 Linda Basch, Nina Glick Schiller, Cristina Blanc-Szanton, *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States* (London: Gordon & Breach, 1994).

34 Alejandro Portes, Luis Guarnizo, Patricia Landolt, „The study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field,“ *Ethnic and Racial Studies* 22-2 (1999).

35 Linda Basch, Nina Glick Schiller, Cristina Blanc-Szanton, *Nations Unbound*, 9.

36 Nina Glick Schiller, Linda Basch, Cristine Szanton Blanc, „From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration,“ *Anthropological Quarterly* 68-1 (1995): 49.

како се ти доживљаји мењају у различитим контекстима. Такође, указују на важност преиспитивања тога шта представља само место. Као што можемо уочити, место никада не представља само одређени простор, већ су у њега утиснута различита значења. Дом представља међусобно конституисање материјалних и идејних географија.

Транснационализам је користан аналитички појам у истраживањима миграција, будући да указује на важност одржавања различитих форми друштвених веза (и не само друштвених), као и начина на које различита друштвена поља утичу једна на друге. Међутим у емпиријским истраживањима врло често транснационализам може деловати нејасно, будући да се он као концепт односи на различите околности, као и субјективности створене у различитим друштвеним пољима.³⁷

Питање дома и миграција нису само значајна и релевантна питања у академском дискурсу, већ су значајни и као пракса самог тог дискурса. Дакле, питања одлазака и долазака у транснационалним односима моћи су важна и због тога на које начине ми користимо и производимо знање о томе шта је дом и шта представљају миграције.³⁸ Стога је важно проблематизовати понекад поједностављене представе о томе како дом и миграције разумеју.

Истраживање које сам спровела управо указује на важност преиспитивања и проблематизовања наизглед саморазумевајућих концепата као што је дом. Кроз анализу наратива о дому страних студената у Београду сам покушала да утврдим начине на које они себе дискурзивно позиционирају како у односу на нови, тако и у односу на стари друштвени контекст. Представе и идеје из једног контекста су утицале на представе и идеје повезане са другим контекстом. Ови различити друштвени контексти, односно представе о њима, међусобно су се конституисале. Дакле, у контексту миграција, представе о дому су преговаране и изнова концептуализоване.

Дом треба разумети и као физички простор у коме неко обитава, али и као симболичку концептуализацију представа о томе где неко осећа да припада. Управо кроз поставке критичке географије можемо уочити важност проучавања дома, не само као физичког простора, већ и као одређеног односа између идејних и материјалних географија. Идејне и материјалне географије дома снажно фигурирају у одређењу и концептуализацији географија припадања.

37 Hasmita Ramji, „British Indians ‘Returning Home’: an Exploration of Transnational Belongings,” *Sociology* 40-4 (2006): 647.

38 Sara Ahmed, Claudia Castañeda, Anna-Marie Fortier, Mimi Sheller, „Introduction: Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration,” 15.

Дом треба разумети као одређену врсту просторног имагинаријума који се изнова концептуализује кроз различите свакодневне праксе. Због тога је важно да се дом не перципира као стабилан и сингуларан, већ као однос између одређеног простора и представа, односно идеја и осећања. Дом, као што сам указала у анализи, треба видети као стапање одређених осећања (попут осећања припадања, сигурности, безбедности, фамилијарности) са одређеним местом. Кроз анализу наратива и пракси страних студената у Београду сам покушала да укажем на начине на које су материјалне и идејне географије релационе, начине на које представе о дому фигурирају у дискурзивном позиционирању страних студената, као и начине на које се дом изнова концептуализује и преговара у новом контексту кроз различите свакодневне праксе.

Литература:

- Ahmed, Sara, and Claudia Castañeda, Anna-Marie Fortier, and Mimi Sheller. „Introduction: Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration.“ In *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*, 1–19. Oxford: Berg, 2003.
- Basch, Linda, Nina Glick Schiller, and Cristina Blanc-Szanton. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. London: Gordon & Breach, 1994.
- Blunt, Alison, and Robyn Dowling. *Home*. London, New York: Routledge, 2006.
- Brettell, Cristine. „Theorizing Migration in Anthropology: the Social Construction of Networks, Identities, Communities and Globalscapes,“ In *Migration Theory: Talking Across Disciplines*. London: Routledge, 2000.
- Clifford, James. *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997.
- Glick Schiller, Nina, Linda Basch, and Cristina Blanc-Szanton. *Towards transnational perspective on migration*. New York: New York Academy of Science, 1992.
- Glick Schiller, Nina, Linda Basch, and Cristina Blanc Szanton. „From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration.“ *Anthropological Quarterly* 68-1 (1995): 48-63.
- Golob, Tea. „Slovenian Migrants in Transnational Social Spaces: Exploring Multilayered Identifications and Ambivalent Belongings.“ *Anthropological Notebooks* 15-3 (2009): 65–77.
- Douglas, Mary. „The Idea of Home: A Kind of Space.“ *Social Research* 58-1 (1991): 287–307.
- Easthope, Hazel. „A Place Called Home.“ *Housing, Theory, Society* 21-3 (2004): 128–138.
- Harvey, David. „Labor, Capital and Class Struggle around the Built Environment in Advanced Capitalist Societies.“ In *Urbanization and Conflict in Market Societies*, 9–37. Chicago: Maaroufa, 1978.
- Kenyon, Liz. „A Home from Home: Students’ Transitional Experience of Home.“ In *Ideal Homes? Social Change and Domestic Life*, 301–313. London: Routledge, 1999.

- Lucas, Susan, and Bandana Purkayashita. „Where is Home? Here and There: Transnational Experience of Home among Canadian Migrants in the United States.“ *GeoJournal* 68 (2007): 243-251.
- Mallett, Shilley. „Understanding Home: a Critical Review of the Literature.“ *Sociological Review* 52-1 (2004): 62-89.
- Massey, Doreen. „A place Called Home.“ *New Formations* 17 (1992): 3-15.
- Marston, Sallie. „A Long Way from Home: Domesticating the Social Production of Scale.“ In *Scale and Geographic Inquiry: Nature, Society and Method*, 170-191. Oxford: Blackwell, 2004.
- Miller, Daniel. „Why Some Things Matter.“ In *Material Cultures: Why Some Things Matter*, 3-21. London: University College London Press, 1998.
- Petridou, Elia. „The Taste of Home.“ In *Home Possessions*, 87-104. Oxford, New York: Berg: 2001.
- Portes, Alejandro, Luis Guarnizo, and Patricia Landolt. „The study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field.“ *Ethnic and Racial Studies* 22-2 (1999): 217-237.
- Raghuram, Parvati. „Theorising Spaces of Student Migration.“ *Population, Space and Place* 19 (2013): 138-154.
- Ramji, Hasmita. „British Indians ‘Returning Home’: an Exploration of Transnational Belongings.“ *Sociology* 40-4 (2006): 645-662.

Summary

Dejana Kostić

Where is Home?: Analysis of Narratives about Home among Student Migrants in Belgrade

Keywords: home, student migrants, critical geography, material and imaginative geographies

The paper analyzes the conceptions of home of foreign students involved in the program „World in Serbia“. Ideas about home were analyzed within the framework of critical geography. Critical geography is committed to understanding the home as a place of residence, but also as an affective spaces formed by sense of belonging. Narratives of foreign students in Belgrade provide insight into the ways in which imaginative and material geographies are relational. Conceptions of home influenced materiality of the space, while materiality itself influenced conceptions of home. Conceptions of home are negotiated through different experiences, and we can see them as dynamic processes that involve imagining, changing and creating homes. The analysis also indicated that material and imaginative geographies can be multi-scalar, and also how the experience of migration influenced that.

Рад је примљен 20. новембра 2014, измењен 14. децембра 2014. и прихваћен за објављивање 26. децембра 2014. године.

